

М. Л. Ваховський, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ШКОЛОЮ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ГОРАЦІЯ МАННА

Ваховський М. Л. Проблеми управління школою в педагогічній спадщині Горація Манна

У статті проаналізовано теоретичні ідеї видатного американського педагога й діяча освіти ХІХ століття Г. Манна щодо організації та управління загальноосвітньою школою та визначено особливості їх втілення в практику шкільної освіти. Доведено, що досвід організації шкільного життя й управління навчально-виховним процесом, накопичений Г. Манном в штаті Массачусетс, став еталоном для інших американських штатів. Показано роль громадських шкільних комітетів як важливих елементів системи управління шкільною справою.

Ключові слова: управління освітою, шкільний комітет, громадська школа, організація шкіл, розподіл навчального часу.

Ваховский М. Л. Проблемы управления школой в педагогическом наследии Горация Манна

В статье проанализированы теоретические идеи выдающегося американского педагога и деятеля образования Г. Манна относительно организации и управления общеобразовательной школой и выявлены особенности их воплощения в практику школьного образования. Доказано, что опыт организации школьной жизни и управления учебно-воспитательным процессом, накопленный Г. Манном в штате Массачусетс, стал эталоном для других американских штатов. Показана роль общественных школьных комитетов как важных элементов управления школьным делом.

Ключевые слова: управление образованием, школьный комитет, общественная школа, организация школ, распределение учебного времени.

Реформування освітньої системи на сучасному етапі, вдосконалення діяльності загальноосвітніх навчальних закладів направлені на підвищення якості освіти. Одним із вагомих чинників забезпечення якісної освіти є ефективно шкільне управління, яке теж сьогодні потребує кардинальних

перетворень. У законодавчих та нормативних документах (Закон України «Про освіту», Національна доктрина розвитку освіти в Україні в XXI ст. та ін.) визначено стратегічне завдання з цього приводу – забезпечити перехід від традиційної до державно-громадської форми управлінської діяльності.

Вирішення цього складного завдання передбачає звернення не тільки до інновацій, а й до надбань минулого. Особливо цікавим і повчальним є досвід і погляди на проблему управління школою видатних діячів освіти зарубіжних країн. Значний внесок в розвиток теорії й практики управління школою зробив видатний американський педагог і організатор освіти, «батько» американської школи Горацій Манн (Horace Mann) (1796 – 1859). Широку популярність він здобув завдяки успішній діяльності у відділі народної освіти штату Массачусетс, який організував й очолив у 1837 році і якому віддав одинадцять років свого життя. У 1837 – 1848 рр. Г. Манн підготував дванадцять щорічних звітів Массачусетському відділу народної освіти, які були його найвпливовішим і найрезультативнішим посібником у побудові загальноосвітньої школи для нової нації.

У зарубіжних виданнях (Л. Кремін (L. Cremin), Дж. Фрейзер (J. Fraser), Ч. Глен (Ch. Glenn), Дж. Мессерлі (J. Messerli) та ін.), сучасних вітчизняних та російських дослідженнях з історії філософії та історії освіти США, компаративної педагогіки (М. Баскін, Р. Беланова, Д. Ігнатенко, В. Коваленко, В. Марцинкевич, Л. Масленнікова, С. Морозов, В. Пішвакова, І. Радіонова та ін.), педагогічну спадщину Г. Манна розглянуто досить ґрунтовно. Проте дослідники, які аналізують спадщину Г. Манна, спеціально не досліджували внесок американського педагога в розробку питань управління школою.

Мета статті полягає в тому, щоб з'ясувати теоретичні позиції Г. Манна щодо організації та управління школою та визначити особливості їх практичного втілення.

У першій половині XIX століття в Сполучених Штатах Америки відбувалися суттєві демографічні зміни, масове заселення Заходу, спостерігався ріст великих міст. Це сприяло не лише бурхливому соціально-економічному

розвитку країни а й виникненню проблем і труднощів у соціальній, культурній і духовній сферах [4, с. 86]. У цих умовах американці поставили завдання створити неконфесійну державну школу, яка б стала відповіддю на плюралістичний характер суспільства, змогла би попередити та подолати негативні суспільні явища [1, с. 33]. Своєрідним еталоном для створення системи державної шкільної освіти стали освітні реформи в штаті Массачусетс, які здійснювалися під впливом економічних, соціально-політичних, демографічних та ідеологічних змін в американському суспільстві [3, с. 54].

Зазначимо, що наприкінці XVIII – на початку XIX століття структура народної освіти в США була складною й украй децентралізованою. В адміністративно-територіальних одиницях штатів – графствах та округах – створювалися так звані шкільні ділянки. Це були особливі незалежні й самостійні підрозділи, які об'єднували по кілька шкіл. Саме дрібні school district, які були зразком децентралізації шкільної освіти, доведеної до крайності, не могли збирати достатньої кількості грошей для утримання гарної школи й затрудняли управління шкільною справою. У цих умовах у деяких штатах дрібні шкільні ділянки укрупнювалися, у деяких – скасовувалися [2, с. 21].

Створювалася також система управління освітою в кожному штаті. Зазвичай у столиці штату було зосереджено всі вищі законодавчі, судові й адміністративні заклади [6, с. 37]. У їх числі функціонували департамент народної освіти або канцелярія управляючого навчально-виховною частиною в штаті, а іноді ще й особливий шкільний комітет – State board of education. Спочатку шкільна адміністрація штату обмежувалася лише наглядом за державними землями й капіталами, доход з яких призначався для шкільної освіти, та розподілом отриманих доходів. Пізніше адміністративні органи стали звертати увагу на вирішення не лише господарських, а й власне педагогічних проблем.

Прикладом для наслідування в цьому розумінні стала діяльність Горація Манна, який, очоливши шкільний комітет, звернув увагу на вирішення двох

головних проблем – організації шкіл і підготовки учителів. Слід підкреслити, що американський педагог перш за все приділяв увагу питанням облаштування шкіл, тобто їх створення чи організації, а також розглядав проблеми організації шкільного життя й управління освітнім процесом. На цей напрям його діяльності звернув увагу П. Монро. Він відзначав, що наприкінці XVIII століття у зв'язку із занепадом релігійної ревності й з послабленням одностайності релігійних вірувань почав падати інтерес до освіти. Як наслідок, стали зникати латинські граматичні школи й замість них створювалися приватні школи-академії. Початкові школи стають більш диференційованими, погіршується їхнє матеріальне становище. Початок XIX століття П. Монро називає педагогічним відродженням, проявом якого стало створення шкіл на політико-економічній основі. Головну роль у цьому процесі відіграв саме Горацій Манн. Час з 1835 до 1850 року, коли концентровано відбувався процес створення нових шкіл, П. Монро назвав „періодом Горація Манна”, підкреслюючи його вирішальний внесок у створення шкіл і реформування шкільної системи [10, с. 51]. Як секретар Массачусетської шкільної ради, Манн прагнув до знищення маленьких повітових шкіл і намагався створити школи, які б краще субсидювалися, були краще обладнаними, оснащеними кращими педагогічними силами, більш централізованими.

Діяльність Горація Манна як організатора освіти високо оцінив також відомий американський письменник Лоренс Кремін, який зазначав, що в першій половині XIX століття реформатор із штату Массачусетс розпочав складну й впливову кампанію за використання податків для вдосконалення й матеріальної підтримки громадських шкіл для всіх дітей. Боротьба Г. Манна за безкоштовну освіту була дуже гострою, і протягом двадцяти п'яти років наслідки її були незрозумілими. Лише в 1860 році більшість американських штатів підтримали цю ідею й принцип муніципального фінансування безкоштовної обов'язкової освіти утвердився в американському суспільстві [5, с. 23 – 24].

Уже у своєму Першому звіті Горацій Манн сформулював загальний підхід до організації шкіл. Теоретично в кожному районі кожного штату, пише він, по-перше, повинна бути безкоштовна школа, достатньо безпечна й достатньо гарна для всіх дітей, які мешкають на цій території. По-друге, у густонаселених містах, що передбачає наявність достатніх коштів, має бути школа просунутого рівня. Ця школа повинна бути однаково доступна всім видатним учням, особливо бідним. Після того як штат дасть усім дітям належні знання й поняття про мораль, що, до речі, і в інтересах самого штату, повинні бути готові вищі навчальні заклади, які приймуть у свої стіни, уже за гроші, всіх, кому це треба [7, с. 49].

Як бачимо, Горацій Манн пропонує створити систему освіти, до якої входять: безкоштовні, обов'язкові нижчі школи; „школи просунутого рівня” або середні школи; вищі навчальні заклади.

На думку видатного американського педагога й діяча освіти, матеріальне забезпечення безкоштовних шкіл має повністю лежати на плечах суспільства. Массачусетс для вирішення цього завдання має переваги, оскільки його населення становить близько 80 осіб на квадратну милю, тоді як населення більшості західних і південно-західних штатів рідко перевищує 12 осіб на милю. Г. Манн однак не вважав, що громадські школи CS можливі лише за сприятливого географічного положення. Він закликав розподілити кошти й створювати школи повсюдно [7, с. 50]. Не можна в густонаселених, промислово розвинутих штатах використовувати кошти для послаблення й навіть знищення громадських шкіл. Г. Манн так описує цю ситуацію: „Кілька людей у якомусь місті вирішують, що їхня спільна школа їм не підходить. Вони будують приватну й переводять туди своїх дітей, самоусуваючись від роботи в комітеті. Тепер вони не зацікавлені в збільшенні асигнувань на приватну школу... Якщо таким чином найкращі учні йтимуть з наших шкіл, вимоги в цих школах падатимуть. Залишення школи сильними учнями ... веде до її деградації. Цю деградацію бачить інша частина батьків і, оскільки поряд уже є приватна

школа, вони переводять дітей туди, і їх не бентежить те, що там треба платити за навчання. Невдовзі така школа закриється” [Там само, с. 52 – 53].

Як уже було відзначено, Горацій Манн старався всіляко залучити населення штату й особливо його багату й впливову частину до справи облаштування громадських шкіл. З цією метою він провів своєрідне соціологічне дослідження у формі стандартизованого письмового опитування. Манн надіслав листи підприємцям і попросив відповісти на кілька питань:

1) Скільки людей працює під Вашим керівництвом і протягом якого часу?

2) Чи помічали Ви, що більш освічені люди, які з дитинства тренували свій розум читанням і вивченням різноманітних предметів, мислять швидше й після пояснення їм найпростіших деталей якогось процесу готові керувати цим процесом чи навіть покращувати його?

3) Чи можете Ви впевнено сказати, що обсяг виконуваної роботи більший, а якість її краща, якщо цю роботу виконували люди, які здобули гарну суспільну освіту порівняно з людьми, які виростили в нещасті й неосвіченості?

4) Чи помічали Ви різницю між двома цими класами людей щодо їхнього одягу, домашнього господарства, особистої гігієни й зовнішнього вигляду, імунітету до хвороб? Чи присвячують вони більше часу культурному дозвіллю? Чи проводять більше часу із сім'ями й менше часу в „кублах”, пиячачи? Чи мають вони більше зручностей у їхніх будинках, чи стільки ж зручностей, але з меншими витратами? Як виховані їхні сім'ї? Чи краще вони одягнені? Чи частіше вони ходять до школи й церкви? Чи частіше їхні діти досягають успіху?

5) Як би Ви порівняли освічених людей і неосвічених щодо їхньої роботи разом? Чи мають вони більше авторитету? Чи доручають їм частіше самостійно вирішувати спірні питання?

6) Чи помічали Ви різницю між цими двома класами щодо пунктуальності, відданості справі й виконання своїх обов'язків? Який із цих класів ставиться з більшим пієтетом до прав інших і є більш успішним у захисті власних?

7) Як вважаєте Ви як людина, у руках якої величезний капітал, чи існує інший, кращий засіб для захисту прав людини, власності й свободи, ніж наша система громадських шкіл? [8, с. 86 – 87].

Проводячи таке опитування, Г. Манн прагнув не просто виявити громадську думку щодо важливості освіти, а й з'ясувати, наскільки зацікавлені підприємці в підвищенні освітнього рівня всіх своїх найманих працівників і якою мірою готові надати матеріальну допомогу в облаштуванні громадських шкіл. Секретар Ради освіти штату Массачусетс отримав позитивні відповіді на поставлені питання. Наприклад, у відповідях Дж. К. Мілса зазначалося:

1. Основи, отримані в громадській школі, абсолютно необхідні для оволодіння навичками, потрібними для роботи й для того, щоб заслужити повагу в соціальних і суспільних відносинах.

2. Дуже рідко людина, яка не здобула громадської освіти, може піднятися вище нижчого класу робітників.

3. Більша частина супервайзерів отримала свої посади, гарно зарекомендувавши себе на більш низьких позиціях. І все це, я певен, є заслугою освіти, здобутої в громадській школі.

Далі респондент повідомляє інформацію про кількість найманих працівників, про рівень їхньої освіти, заробітну платню й робить висновок, що йому важко уявити ситуацію в житті, коли потреба в громадських школах відчувалася б сильніше, ніж зараз [8, с. 88].

Г. Манн приділяв велику увагу архітектурі громадських шкіл і вважав, що покращення шкільних будівель у штаті – ще один привід для гордості [221, с. 63]. Він ознайомився з великою кількістю звітів місцевих комітетів про стан будівель шкіл і дійшов висновку, що цій проблемі приділяли значну увагу, чого не було раніше. Г. Манн абсолютно впевнений, що існує зв'язок між гарно спланованою й мебльованою школою та вихованням манер і соціальної поведінки. Його дуже порадувало, що за останній рік у місті Салем і селі Кеботвілль у Спрінгфілді було побудовано кілька нових шкіл і дуже якісно відремонтовано кілька старих. Уперше було здійснено мудрий крок – об'єднати

два сусідні шкільні райони. Для нового об'єднаного району було побудовано прекрасну школу. Вартість її будівництва приблизно дорівнює \$10 000 [8, с. 130].

У додатках до звіту вміщено архітектурні плани побудованих шкіл з детальними поясненнями. Цегляна будівля школи має розмір 48 x 72 футів. Висота першого поверху – 8 футів, другого – 12 футів, третього – 13,5 футів. Кожну кімнату обладнано вентиляційними отворами. Підлога подвійна для звукоізоляції. Вікна з кам'яними підвіконнями й ставнями та склом найкращої якості 10 x 14. Дводюймові зазори в стінах зроблено для уникнення вологості всередині приміщення. Подвір'я та ігровий майданчик 1 – 8 акрів. Біля школи колодязь з питною водою. Передбачено кімнату для бібліотеки й зберігання обладнання. Детально описано облаштування класних кімнат, аудиторій, учительських платформ і навіть указано розмір ганку.

У поясненнях до деяких планів шкіл детально описано, з якої деревини зроблено парти, підлогу, стільці, де розташовано дошки, шухляди для крейди й ганчірок і т. ін.; описано, як працює вентиляція й обігрів, де знаходяться годинники, вішалки й т. ін. [8].

Важливим питанням перед відкриттям школи, підкреслює Г. Манн, є проголошення зводу законів її управління. В управлінні школою, на його думку, повинен бути справедливий і законний принцип – що не включено – те виключено, що не заборонено – те дозволено [9, с. 90].

Шкільні приміщення будувалися відповідно до чинних організаційних і управлінських вимог. Тому в поясненнях до планів у загальних рисах розглянуто питання організації школи. Указано, що в школі працюють два старші вчителі чоловічої статі й шість асистентів жіночої статі. Школу відкрито для хлопчиків, які мешкають у певному шкільному районі, у яких є сертифікат про закінчення початкової школи, або, якщо раніше вони навчалися в приватній школі, вони повинні скласти іспит старшим учителям.

Школу розділено на два відділення – північне й південне (відповідно до розташування класних кімнат). Кожне відділення розподілено на 8 класів. У

кожному класі близько 22 учнів. Класи в північному відділенні називаються й нумеруються так: північний перший, північний другий і т. д. Класи в південному відділенні відповідно: південний перший, південний другий і т. д. Як видно з планів шкільних будівель, передбачено великі аудиторії для відділень і приміщення для кожного класу.

Заняття в північному відділенні розподілено на три курси: 1 – граматика; 2 – читання, перший курс; 3 – читання, другий курс; а в південному: 1 – географія; 2 – арифметика, перший курс; 3 – арифметика, другий курс. Шість асистентів повинні бути приписані до шести курсів, на які розподілено процес навчання. Кожен асистент відповідає за свій курс і повинен провести 32 години практичних занять на тиждень. Два старші вчителі відповідають за два відділення, на які розподілено школу. Вони ж проводять опитування учнів обох відділень один раз на тиждень. Таким чином, кожен з них проводить опитування з двох своїх предметів серед учнів свого відділення на початку тижня й серед учнів іншого відділення наприкінці тижня.

Уже в той час вводилася система навчальних кабінетів. У поясненнях указано, що класи приходять в аудиторії для практичних занять, де знаходиться асистент, який веде цей предмет. Кімнату при цьому обладнано відповідно до предмета. Опитування проходять в одній з двох великих аудиторій, де знаходяться старші вчителі.

Переміщення класів з одної аудиторії в іншу відбувається за таким методом, який гарантує мінімальні витрати часу й відсутність непорозумінь. Учні сідають за парти по двоє так, що вони ніколи не сидітимуть разом і на уроці, і на опитуванні. З цією метою учні першого й другого класів кожного відділення займають перший і другий ряди великої аудиторії й сідають по одному з класу за парту. Учні третього й четвертого класів таким же чином займають третій і четвертий ряди, учні п'ятого й шостого класів – п'ятий і шостий ряди, учні сьомого й восьмого класів – сьомий і восьмий ряди.

Дано детальні вказівки щодо розподілу навчального часу. Час занять на тиждень становить 56 академічних годин (по півгодини) взимку і 60 – улітку.

Узимку 32 години відведено на уроки (пояснення нового матеріалу) та опитування, 8 – на письмо, 6 – на організаторські питання з роботи школи й вступні заняття, 10 – на перерви, виконання вправ у класі (спів, повторення хором правил, виконання арифметичних і граматичних вправ на дошці, малювання й т. ін.). А влітку додається чотири години для занять з декламації з директором північного відділення й складання карт з директором південного відділення. Весь курс вправ школи має бути закріплений у розкладі таким чином, щоб одні й ті самі заняття проходили в ті самі дні тижня. Після уроків пояснення нового матеріалу відбувається опитування.

Старші вчителі повинні добре бачити кожного учня, який сидить за партою, для підтримання дисципліни. Про всі випадки порушення дисципліни під час уроків (пояснення нового матеріалу) асистенти повідомляють старшим учителям, які згодом зустрічаються з порушниками [218, с. 118]. Способом розв'язання цієї проблеми, на думку Г. Манна, має стати правильна організація класу. Слід правильно співвідносити кількість учнів і вчителів з тим, щоб усі діти в класі були в полі зору педагога [9, с. 121].

Г. Манн домагався, щоб громадські школи перебували під безпосереднім впливом представників громадськості. Важливим елементом системи управління шкільною справою в штаті Массачусетс були шкільні комітети. Відповідно до закону штату „всяка община зобов'язана обрати записками шкільний комітет, на якому лежатиме загальна турбота й нагляд за всіма народними школами общини”. Шкільний комітет мав право вибирати вчителів й „укладати з ними умови, ... вимагати повного й достатнього доказу гарного морального характеру всіх учителів і повинен переконатися, проекзаменувавши особисто, у їхньому вмінні вчити й здібності управляти школою”. Комітет також мав право звільняти вчителів на власний розсуд, відвідувати школи, установлювати програми навчання й навчальні книги. У шкільні комітети, які мають важливі повноваження, на думку Г. Манна, треба набирати таких людей, які братимуть на роботу гарних учителів, здатних моральному вихованню приділяти стільки ж часу, скільки й предмету [9, с. 76].

Г. Манн вважав, що якість шкільної освіти багато в чому залежить від професіоналізму й особистісних якостей учителів, до яких він висував у цілому стандартний набір вимог.

По-перше, учитель повинен любити дітей і відповідально ставитися до своєї роботи, а не бути просто найманцем, хоча, звичайно, йому виплачують зарплату.

По-друге, він має творчо ставитися до своєї діяльності й розуміти, що щодня в школі його очікує щось нове й непередбачене. Помиляються ті, хто вважає, ніби вчитель повторює одне й те саме протягом багатьох років. Предмет, який він викладає, змінюється щодня, відповідно й те, що він розповідає на своїх уроках, буде іншим, новим [9, с. 83]. Учитель, який не ставиться творчо до своєї справи, повинен або змінитися, удосконалитися або звільнитися.

По-третьє, учитель повинен бути другом для учнів, не нав'язувати знання й не приховувати їх, створювати атмосферу взаємоповаги, яка є оптимальною для передачі й засвоєння знань [Там само, с. 84]. Г. Манн також пропонував велику увагу приділяти першому враженню учнів про школу та її вчителів. Тут він дає таку пораду: посміхайтесь в перші години вашої зустрічі з учнями, говоріть дружелюбним тоном, не бийте. І тоді учні відчуватимуть до вас довіру.

По-четверте, оскільки одним із завдань школи є виховання в учнях самоконтролю й самоуправління, учителям не треба домагатися їхньої сліпої покори. Він повинен виховувати в дітях дух свободи, самоповагу, честь і не виховувати страх. Справжній учитель, робить висновок Г. Манн, має виховувати в собі вміння відчувати не менше, ніж уміння думати й робити висновки [Там само, с. 90].

Таким чином, Г. Манн зробив значний внесок у розв'язання проблеми організації шкільної справи й управління школою. Його діяльність щодо облаштування громадських шкіл у штаті Массачусетс на новій політико-економічній основі стала своєрідним еталоном і прикладом для всієї Америки.

Подальшого вивчення потребують погляди інших відомих американських діячів освіти XIX століття на управління школою.

Література

1. Жуковський В. М. Морально-етичне виховання в історії американської школи / В. М. Жуковський ; Ін-т педагогіки АПН України. – Острог : б. в., 2002. – 428 с.

2. Ковалевский Е. Народное образование в Соединенных Штатах Северной Америки (высшее, среднее и низшее) / Е. Ковалевский. – СПб. : Тип. В. С. Балашева и К, Фонтанка 95, 1895. – 592 с.

3. Слезкин Л. Ю. У истоков американской истории : Массачусетс, Мериленд. 1630 – 1642 / Л. Ю. Слезкин. – М. : Наука, 1980. – 337 с.

4. Boone R. G. Education in the United State: its history from the earliest settlements. – Ayer Publishing, 1971. – 410 p.

5. Cremin L. A. The genius of American education. – University of Pittsburgh Press, 1965. – 122 p.

6. Goodlad J. Facing the future. Issues in education and schooling. – New York. e. a., McGrow-Hill, 1976. – 274 p.

7. Mann. H. Fifth Annual Report. – Boston : Dutton and Wentworth, state printers, 1842. – 135 p.

8. Mann. H. First Annual Report. – Boston : Dutton and Wentworth, state printers, 1838. – 64 p.

9. Mann. H. Ninth Annual Report. – Boston : Dutton and Wentworth, state printers, 1846. – 158 p.

10. Monroe P. Founding of the American Public School System. Washington, 1940. – Vol. 1. – 65 p.

Vakhovskyi M. School management problems in Horace Mann's pedagogical heritage

The article analyzes the theoretical ideas of the prominent American educator Horace Mann regarding school organization and school management and the

peculiarities of their realization in practice of schooling. It is proven that the experience of school life and school management, gained by Horace Mann in Massachusetts, became a model for the other states. The role of public boards of education as important elements of school management is shown.

Key words: school management, board of education, public school, school organization, class hours distribution.

Відомості про автора

Ваховський Максим Леонідович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської філології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2012

Прийнято до друку 24.02.2012